

dusu ile sol kolda, padişah ve kapıkulları merkezde olmak üzere saf bağlayan Osmanlı ordusu 28 Zilhicce 922 (22 Ocak 1517) sabahı (bu tarih kaynaklarda hicrî takvimdeki bir günlük oynama dikkate alınmaksızın 29 Zilhicce / 23 Ocak şeklinde hatalı olarak gösterilmiştir) harekete geçti. Vezîriâzam Sinan Paşa merkezde padişahın sağ tarafında, yeniçeri ağası Ayas Ağa yeniçerilerle sol tarafında bulunuyordu. Memlûkler, öncü atlı birliklerini ortaya çıkararak Osmanlı ordusunu topların bulunduğu müdafaa hattına çekmeye çalıştı. Osmanlılar da saflarını bozmadan buraya doğru ilerlemeye başladı. Fakat top menziline girmeden önce birden yön değiştirip Mukattam dağına doğru yürüyünce Memlûk ordugâhı karıştı. Hemen süvari saflarını buna göre düzenlemeye ve toplarını yan tarafa çevirmeye çalıştılar. Fakat bunu tam olarak sağlamaya fırsat bulamadan yandan dolaşan Osmanlı piyade birlikleri hafif toprakla ve tüfek atışı ile Memlûk cephesini ateş altına aldılar. Topları kullanamayan Memlûk kuvvetleri, dağ tarafından gelen ve savaş düzeni alan Osmanlı alayları karşısında mecburen hendenekten çıkıp saflarını yeniden düzenledi.

Ridâniye denilen bu düzlükte Osmanlı topçu ve tüfekçileri yoğun bir ateş başlattı. Piyade yeniçeri tüfekçileri ateş açarak ilerledi. Memlûk sol kanadı bu sebeple dağıldı. Memlûkler develeri top ve tüfek ateşine karşı sürmek, ardına gizlenerek saldırmak istedilerse de ürken develerin geriye kaçması yüzünden bir kısım süvarileri ezildiği için bunu gerçekleştiremediler. Bu defa Tomanbay ve yanındaki emirler, bütün güçleriyle Osmanlılar'ın sağ kanadına yüklenip burada padişahın bulunduğu yeri hedeflediler. Bir rivayete göre Canbirdi Gazâfî idaresindeki Memlûk süvarisi bir hücumla Osmanlı hattını yarıp buraya yardıma gelen Vezîriâzam Sinan Paşa'nın üzerine saldırdı. Çatışmada yaralanan Sinan Paşa aldığı üç mızrak darbesiyle attan düştü ve hemen çadırına götürüldü, az sonra da hayatını kaybetti. Bir Memlûk kaynağında ise Tomanbay'ın, yanındaki Emir Allân ve Kertbay / Kurtbay ile birlikte Yavuz Sultan Selim'in bulunduğu yeri gözleyip yanındaki usta binicilerle saldırıya geçtiği, hatta Tomanbay'ın Sultan Selim sandığı Sinan Paşa ile teke tek çarpışıp onu atından düşürdüğü yolunda bir olaya yer verilir. Bu hadisenin doğru olma ihtimali zayıftır.

Sabah başlayıp fâsılalarla ve manevralarla yedi sekiz saat sürdüğü anlaşılan savaş sonucunda Memlûkler tamamen da-

ğrıldı. Çaresizlik içinde kalan Tomanbay cesaretle savaşmasına rağmen yanında kalan beş on emirle Kahire'ye doğru çekilmekten başka çare bulamadı. Daha sonra kaçan Memlûkler'in bir bölümü onun yanında toplandı. Bu 7000 kişilik kuvvetle Tomanbay ısrarla Osmanlılar'a karşı direnişini sürdürdü. Savaşta Memlûk kaybı 4000 dolayında idi; Osmanlı kaybının bundan biraz daha az olduğu anlaşılmaktadır. Savaşın ertesi günü Osmanlı ordularının Kahire'ye girişine izin verildi. Yavuz Sultan Selim ise Bulak tarafına geçti. Fakat 4-5 Muharrem 923 (27-28 Ocak 1517) gecesini Tomanbay yanındaki 7000 kişi ile ansızın Kahire'ye girip şehir içinde direniş başlattı. Üç gün boyunca sokaklarda Osmanlı askerleriyle halkın destek verdiği Tomanbay'ın kuvvetleri arasında kanlı çarpışmalar meydana geldi. Kahramanca direnen Tomanbay, Osmanlı kuvvetlerinin baskısı karşısında daha fazla dayanamayıp şehirden kaçtı. Böylece Kahire'de Osmanlı kontrolü sağlanmış oldu. Yavuz Sultan Selim de asayiş sağlandıktan sonra 23 Muharrem'de (15 Şubat) Kahire'ye girdi. Tomanbay'ın yakalanıp idam edilmesiyle (21 Rebîülevvel 923 / 13 Nisan 1517) Mısır'da tam anlamıyla Osmanlı idaresi kurulmuş oldu. Ridâniye Savaşı, Osmanlı ordusunun âni değişikliklere karşı farklı taktik uygulayabilme kabiliyetini göstermesi yanında ateşli silâhların etkili kullanımını da göz önüne serer. Memlûkler toplarının mevcudiyetine rağmen bunları kullanma becerisine sahip değillerdi. Daha önemlisi topu askerî harekâtlarının bir parçası olarak görmüyorlardı. Son derece mahir ve savaşçı atlı birliklerine karşılık onların yenilgisini hazırlayan temel faktör de artık devri kapanmaya yüz tutmuş bu savaş anlayışları olmuştur.

#### BİBLİYOGRAFYA :

İdris-i Bitlîsî, *Selîmşahnâme* (trc. Hicabî Kırılancık), Ankara 2001, s. 322-337; *Silâhşor'un Fetih-nâme-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri* (haz. Selâhattin Tansel, TV içinde), sy. 18 (1961), s. 431-435; İbn İyâs, *Bedâ'i'ü'z-zühûr*, V, 145-149; Şükri-i Bitlîsî, *Selîmnâme* (nşr. Mustafa Argunşah), Kayseri 1997, s. 258-280; G. M. Angiolello, *Seyahatnâme* (Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar içinde, trc. Tufan Gündüz), İstanbul 2007, s. 111-121; Keşfi Mehmed Çelebi, *Selîmnâme*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2147, vr. 94<sup>a</sup>-104<sup>b</sup>; Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Sultan Bâyezîd Han ve Sultan Selim Han*, British Museum, Add. 23586, vr. 155<sup>b</sup>-162<sup>a</sup>; M. Sanuto, *I Diarii di Marino Sanuto*, Venezia 1887, XXIV, 162, 165-166, 170-172; Haydar Çelebi, *Rûznâme* (Feridun Bey, *Münşeat* içinde), I, 484-485; *Ridaniye Fetihnâmesi* (i.e. içinde), I, 427; İbn Zünbül, *Vâkıfatü's-Sultân el-Gavri ma'a Selim el-Osmânî* (nşr. Abdülün'im Âmir), Kahire 1962, s. 34-58; Sücûdî Çelebi, *Selîmnâme* (haz. İbrahim Hakkı Çuhadar,

yüksek lisans tezi, 1988), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 82-89; Celâlzâde Mustafa Çelebi, *Selîmnâme* (nşr. Ahmet Uğur – Mustafa Çuhadar), Ankara 1990, s. 195-201; Sa'd b. Abdülmüteâl, *Selîmnâme*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1277, vr. 88<sup>a</sup>-92<sup>b</sup>; Adâ-i Şîrâzî, *Selîmnâme* (haz. Abdüsselam Bilgen, doktora tezi, 1988), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 142-170; Çerkezler Kâtibi Yûsuf, *Selîmnâme*, TSMK, Hazine, nr. 1422, vr. 36<sup>b</sup>-41<sup>a</sup>; Hammer (Atâ Bey), IV, 212-214; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 288-291; Selâhattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969, s. 146-168.



FERİDUN EMECEN

## RİDDE

(الرِّدَّةُ)

Bir müslümanın  
İslâm dininden çıkması anlamında  
fıkıh terimi.

Sözlükte “dönmek; geri çevirmek, kabul etmemek” anlamlarındaki redd kökünden türeyen ridde ve irtidâd, fıkıh terimi olarak müslüman bir kişinin kendi iradesiyle İslâm dininden çıkmasını ifade eder. İrtidâd eden erkeğe mürtedd, kadına mürtedde denilir. Kur'an-ı Kerim'de aynı kökten türeyen kelimeler sözlük mânası yanında birçok yerde terim anlamıyla kullanılırken (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, “rdd” md.) hadislerde de terim anlamıyla yaygın biçimde geçmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, “rdd” md.). Klasik fıkıh literatüründe mürtede ait hükümlere dinden çıkmaya yol açan söz ve davranışlara göre farklı başlıklar altında yer verilirken irtidâdın unsurları ve cezası “ahkâmü'l-mürteddîn, kitâbü'l-mürtedd, kitâbü'r-ridde” gibi başlıklarla, bilhassa Hanefî kaynaklarında devletler hukukuna dair “kitâbü's-siyer” içerisinde “ahkâmü'l-mürteddîn” başlığı altında incelenir (İbn Rüşd benzer bir yaklaşımla konuyu “kitâbü'l-hurâbe” başlığıyla ele alır, bk. *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 459). Dinden çıkmanın hukuk düzeni bakımından suç sayılması İslâm'dan önce de yaygın bir anlayış olup Yunanlılar ve Romalılar'da bu suça ölüm cezası verilmiş, Yahudilik'te taşlanarak öldürülme cezası öngörülmüştür (Tesniye, 13/6-10). Hristiyanlık'ta dinden çıkanlar için çeşitli dönemlerde ölüm ve aforoz gibi cezalar uygulanmış ve engizisyon mahkemeleri kurulmuştur.

Bir müslümanın İslâm dininin inanç esaslarını veya bu esaslarla sıkı bağı bulunan temel hükümleri tamamen yahut kısmen inkâr etmesi İslâm hukukçuları tarafından özel bir suç tipi olarak ele alınmış, hangi söz ve davranışların ridde suçu oluştura- cağı (bk. ELFÂZ-ı KÜFÜR; KÜFÜR), mürteddin İslâm'a dönmesi için alınacak tedbir-



ler ve sağlanacak imkânlar, muhakeme ve infaz prosedürü, mürtedin hak ve borçları gibi hususlarda ayrıntılı bir hukuk doktrini oluşturulmuştur. Nasların yorumu ve tarihi uygulamalar ışığında ridde cezasının mahiyeti ve bu suça şartlara göre uygulanacak cezalar hakkında çağımızda farklı analiz ve yaklaşımlar ortaya konmuş olmakla birlikte (aş.bk.) klasik dönem İslâm hukukçuları arasında irtidat eden erkeğin cezasının ölüm olduğu hususunda görüş birliği vardır. Bu suç ve cezanın içeriğine dair farklı değerlendirmeler bulunması sebebiyle fakihlerin bir kısmı ridde cezasını had olarak nitelendirirken bir kısmı bunu had kategorisine dahil etmeyip ayrı bir suç olarak değerlendirmiştir. İrtidat eden kadına ölüm cezası uygulanması ise fakihler arasında tartışmalı olup Hanefî ve Ca'ferî mezheplerine göre kadının cezası tövbe edene kadar hapistir. Öte yandan özellikle Hanefî ve Mâlikî fıkıh eserlerinde fakihlerin, İslâmiyet'i kendi rızasıyla seçtiği hususunda şüphe bulunan kişileri ridde cezası kapsamı dışında tutma eğilimi içinde oldukları görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de, iman ettikten sonra küfre girenlerin doğru yoldan sapmış oldukları, yaptıkları amellerin dünya ve âhirette geçersiz sayılacağı, dünyada ve âhirette elem verici bir azaba çarptırılacakları ve Allah'ın gazabını üzerlerine çekecekleri ifade edilir; ancak irtidatın dünyadaki cezaî müeyyidesinin ne olduğu belirtilmez (el-Bakara 2/108, 217; Âl-i İmrân 3/86-91; el-Mâide 5/54; et-Tevbe 9/66, 74; en-Nahl 16/106; el-Hac 22/11; Muhammed 47/24-26). İrtidat, adam öldürme ve silâhlı gasp fiillerini işleyen Ureyne kabilelerinden bir grup hakkında nâzil olduğu rivayet edilen (Müslim, "Kaşâme", 9) ve ağır cezalar öngören âyetler ise (el-Mâide 5/33-34) esasen eşkıyalık suç ve cezasını konu eder.

İrtidat eylemini cezalandırdığına dair fiilî veya takrirî sünnet örneği bulunmakla birlikte (Bedreddin el-Aynî, XIX, 364) Hz. Peygamber'in, "Dinini değiştirenin öldürün" dediği (Buhârî, "İstîtabetü'l-mürteddîn", 2) ve müslümanın dinini terk edip cemaatten ayrılmasını ölüm cezasına gerekçe olabilecek üç suçtan biri olarak saydığı (Buhârî, "Diyât", 6), Muâz b. Cebel'in Allah ve resulünün, dininden dönenin boynunu vurmaya emrettiğini ifade ederek bu cezayı uyguladığı (Buhârî, "İstîtabetü'l-mürteddîn", 2) muteber kaynaklarda rivayet edilmiştir. Konuya ilişkin sahâbe uygulamaları, özellikle Hz. Ebû Bekir döneminde baş gösteren ridde olayla-

rında mürtedlere karşı savaşılmaması fakihlerin dayanaklarından bir diğerini oluşturur (Buhârî, "İstîtabetü'l-mürteddîn", 3; Kâsânî, VII, 134). Ancak sahâbenin bu savaşlardaki tutumunun ridde cezası konusunda delil sayılması üzerinde tam bir ittifak bulunmayıp bazı âlimlere göre bu olaylarda ridde suçundan ziyade isyan (bağy) suçu söz konusudur. İsyancıların bir bölümünü teşkil eden Müseylime ve Secâh gibi yalancı peygamberlerin yandaşları -mesele İbn Hazm'a göre- esasen hiçbir zaman müslüman olmamış, diğer bir bölümü ise bir te'vil ardına sığınarak Hz. Ebû Bekir'e zekât vermemekte direnmiş, ancak dinden çıktıklarını ifade etmemiştir (İbn Hazm, XII, 115-116; İbn Hacer el-Heytemî, IX, 80).

Doktrinde erkek mürtedin ölümle cezalandırılacağı üzerinde icmâ bulunduğu ifade edilmekle birlikte (İbn Abdülber en-Nemerî, V, 306; İbn Dakikul'îd, IV, 256) bu hususta icmâin varlığı tartışma konusu olmuştur. İbrâhim en-Nehaî'den nakledilen, "Mürted daima tövbeye davet edilir" sözü (Abdürrezzâk es-San'ânî, X, 166) bu tartışmanın dayanaklarından biridir. Bazı âlimler, mürtede ölüm cezası verilmeyeceği sonucunu doğuracağı için bu sözü icmâa aykırı bir görüş olarak aktarıp reddeder (İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî, II, 239; Muvaffakuddin İbn Kudâme, X, 77). Diğer bir grup fakihle göre ise Nehaî bu sözyle irtidat ne kadar tekrerrür ederse etsin tövbenin cezası düşüreceğini kastetmiş olup onun icmâa muhalefeti söz konusu değildir (Serahsî, *Şerhu's-Siyer'l-kebir*, IV, 1938; İbn Hacer, XII, 270). Nehaî'nin kendisinden bu yorumun doğruluğunu gösteren açık ifadeler de nakledilmiştir (İbn Ebû Şeybe, VII, 598, 602; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, VIII, 197). İcmâin varlığı iddiasını tartışmalı kılan diğer bir bilgi, İbn Hazm'ın -kime ait olduğunu belirtmeden- mürtedin öldürülmeyip sürekli tövbeye davet edileceği yönünde bir görüş nakletmesidir. İbn Hazm bu bağlamda, irtidat eden bazı kimselerin tövbeye davet edilmeden öldürüldükleri haberini alan Hz. Ömer'in bunu onaylamadığını ve onların hapsedilip İslâm'a dönmeye davet edilmesi gerektiğini söylediğini nakleder (*el-Muhalâ*, XII, 112-113). Ancak bu rivayet Hz. Ömer'in, cezasının kesinleşmesi için mürtedin tövbeye davet edilmesinin zorunlu olduğu kanaatini taşıdığı şeklinde yorumlanmış, ayrıca kendisinden bu yorumu destekleyen rivayetler de aktarılmıştır (Ebû Yûsuf, s. 195; Abdürrezzâk es-San'ânî, X, 165-166). Bu durumda İbn Hazm'ın zikre-

dip eleştirdiği bu görüşü belli bir kişi veya gruba nisbet etmemesi ve literatürde konu hakkında Nehaî'ye atfedilenden başka bir görüşten söz edilmemesi, İbn Hazm'ın Nehaî'nin sözünü maksadına aykırı biçimde yorumlayarak temellendirmeye çalıştığı kanaatini güçlendirmektedir (İsâ Men-nûn, XXVII/8 [1956], s. 885).

İrtidat eden kadına kural olarak ölüm cezası uygulanmayacağını savunan Hanefiler, savaşta kâfir kadınların öldürülmesini yasaklayan Hz. Peygamber'in bunu onların savaşa katılmaması gerekçesiyle açıklamasına (Ebû Dâvûd, "Cihâd", 111) dayanır. Onlara göre bu nas aslî küfürle ârizî küfür (irtidat) arasında bir ayırım yapmamakta, dolayısıyla irtidat edenlerin öldürülmesiyle ilgili hadislerin anlamını savaşımayan kadınlar dışındaki mürtedler şeklinde sınırlandırmaktadır. Hanefiler bu görüşlerini, İbn Abbas'ın irtidat eden kadının öldürülmeyeceği yönündeki ifadesi (İbn Ebû Şeybe, VI, 585) ve Ömer b. Abdülazîz'in irtidat eden bir kadına ölüm cezası vermediği rivayetiyle (Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Mesûrât*, X, 176) destekler. Ancak mürtedin cezalandırılmasını dinden çıkma değil savaşçı olma gerekçesine dayandıran Hanefiler'e göre irtidat eden kadın fikirleriyle etkili ve yandaşları bulunan biri olduğunda ona da ölüm cezası verilir (Serahsî, *el-Mesûrât*, X, 111; İbnü'l-Hümâm, VI, 71-72). Mümeyyiz çocuğun irtidadı Şâfiî mezhebine göre geçersiz, diğer üç mezhebe göre geçerli sayılmakla beraber dört mezhepte de mezhebin görüşüne karşı çıkan birçok âlim bulunmaktadır. İslâm hukukçuları, irtidat eden mümeyyiz çocuğa ölüm cezası verilmeyeceği konusunda hemfikir olup söz konusu ihtilâf medenî hukuka dair tasarrufları ilgilendirmektedir.

Ridde suçunun ispatı ikrar veya şahitlik yoluyla gerçekleşir. Fakihlerin çoğunluğu bu konuda iki erkek şahidin tanıklığını yeterli görür. Ancak Hasan-ı Basrî, sonuç itibarıyla ölüm cezasını gerektiren bütün suçlarda dört şahidin gerekli olduğunu savunur. Ridde suçunun sabit olmasından sonra mürtedin kendiliğinden tövbe etmesi halinde cezasının düşeceği fakihlerin büyük çoğunluğunca kabul edilir. Kendiliğinden tövbe etmeyen mürtedin tövbeye davet edilmesi Hanefiler'e göre müstelep, diğer üç mezhebe göre vaciptir. Şâfiîler'in dışındaki çoğunluğa göre tövbe etmesi için mürtede üç gün süre tanınıp irtidat etmesine sebep olan şüphelerinin giderilmesi için gerekli açıklamalarda bulunulur. Fakihlerin bir kısmı suçun tekrerrürünün cezası ağırlaştırıcı bir sebep oldu-



ğu ve -sayısı üzerinde fikir birliği bulunmamakla birlikte- bu durumda tövbenin kabul edilmeyeceği görüşündedir. Hanefî ve Şâfiîler'e göre ise tekerrürün sayısına bakılmaksızın tövbe ölüm cezasını düşürür; ancak caydırma amacıyla ta'zîr cezası uygulanır. Ridde kapsamındaki bazı eylemlerin suçu ağırlaştırması veya nitelikli hale getirmesi ve bu durumda tövbenin cezaı düşürmemesi ayrı bir tartışma konusudur.

Mürteden diğer gayri müslimlere verilebilen eman ya da zimmîlik statüsünün verilemeyeceği ve savaş esiri gibi fidye karşılığında serbest bırakılamayacağı hususunda fakihler görüş birliği içindedir (Şâfiî, VI, 145). Mürted hukukun koruması altında kabul edilmediğinden canı ve vücut bütünlüğü aleyhine işlenen suçlarda kısas veya diyet / tazminat hükümleri işletilmez. Hanefî mezhebi de diyet ödenmemesi hususunda kadın erkek ayrımı yapmamıştır (İbnü'l-Hümâm, VI, 71). Ancak yetkili olmayan bir kişinin mürtedin cezasını infaz etmesi durumunda kamu otoritesinin yetkilerine tecavüz dolayısıyla kendisine ta'zîr cezası verilir.

Fakihlerin büyük çoğunluğunca mürtedin intikal ettiği yeni din yok hükmünde sayıldığı için dinî yönü bulunan işlem ve eylemlerine belli bir dine mensup kişiye ait fikhî sonuçlar bağlanmaz; meselâ Yahudilik gibi kitâbî bir dine bile geçmiş olsa yaptığı evliliğin geçersiz sayıldığı ve kestiği hayvanın etini yemenin câiz olmadığı kabul edilir (Şâfiî, VI, 155; Muvaffakuddin İbn Kudâme, X, 83; İbnü'l-Hümâm, VI, 82-83; bu konudaki bazı farklı görüşler için bk. İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî, II, 256; İbn Abdülber en-Nemerî, VI, 313; Muvaffakuddin İbn Kudâme, X, 87). Mürtedin amellerinin dünyada ve âhirette boşa gideceğini bildiren âyetlerden birindeki kâfir olarak ölme kaydını esas alan (el-Bakara 2/217) Şâfiî ve Hanbelîler'e göre böyle bir kimsenin ölmeden tövbe etmesi durumunda hac gibi daha önce yerine getirmiş olduğu ibadetleri geçerliliğini korur. Hanefî ve Mâlikîler ise bu kaydı taşımayan âyetlere dayanarak (el-Mâide 5/5; ez-Zümer 39/65) irtidaddan önceki amellerinin bâtıl olduğunu ve tövbe ettikten sonra iade edilmesi gerektiğini belirtir.

Riddeye bağlanan sonuçlardan biri irtidaddenin nikâh bağının irtidaddenin sona ermesidir; Şâfiî mezhebine göre nikâh kadının iddetinin bitmesiyle birlikte münfesi olur. Mürtedin mallarına gelince, ülke sınırlarını terk edip dârülharbe kaçmadan tövbe etmesi durumunda mal-

larının kendisine iade edileceği hususunda görüş birliği vardır (İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî, II, 250-251). Hanefî mezhebine göre dârülharbe kaçtığı yargı kararıyla sabit olan mürtedin ölümüne hükmedilip borçlarının ödenmesi ve mirasının dağıtılması gibi ölüme bağlı hükümler uygulanır. Diğer üç mezhepte, irtidadden kişinin mallarının tövbe edip dönebileceği için dârülharpte ölümü kesinleşinceye kadar hâkim gözetiminde muhafaza altına alınacağı görüşü benimsenmiştir. Ebû Hanîfe ile Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre mürtedin malî tasarrufları askıda (mekuf) olup tövbe ettiği takdirde geçerlik kazanır, irtidadden ölüme geçmesi durumunda bütünlüğüne hükmedilir. Şâfiî mezhebi ise mürtedin ertelenmesi mümkün olan vasiyet gibi tasarruflarının askıda; satım, hibe gibi ertelenmesi mümkün olmayan tasarruflarının bâtıl olduğuna hükmetmiştir. Ebû Yûsuf'a göre mürtedin malî tasarrufları geçerlidir. Muhammed b. Hasan ise malî tasarruflarını ölüm hastasının tasarruflarına kıyas etmiştir (bk. MARAZ-ı MEVT). Ceza bakımından erkek-kadın ayrımı yapan Hanefî mezhebinde mürted kadının malî tasarrufları geçerli sayılmıştır.

İrtidadden kişinin hükmen ölüm anı olarak değerlendiren Ebû Hanîfe'ye göre kişinin bu hal üzere ölmesi durumunda irtidadden anına kadar sahip olduğu malları müslüman mirasçılara intikal eder; bu andan gerçek ölüm anına kadar askıda sayılan tasarruflar dışındaki yollarla edindiği mallar ise devlet hazinesine kalır. Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan'a göre böyle bir ayırıma gidilmeksizin mürtedin bütün malları vârislerine intikal eder. Hanefîler dışındaki çoğunluk mürtedle müslüman mirasçıları arasındaki din farkının mirasa engel olacağını, dolayısıyla mallarının müslüman mirasçılara intikal etmeyip devlet hazinesine kalacağını belirtmektedir. Mürtedin kimseye mirasçı olamayacağı ise genel kural olup (Muvaffakuddin İbn Kudâme, VII, 170-171; İbnü'l-Hümâm, VI, 83) mirasın taksiminden önce tövbe etmesi halinde mirasçı olabileceği Hanbelî mezhebine kabul edilmiştir.

Klasik fıkıh literatüründe ridde suç ve cezasının ele alınış tarzı, fakihlerin bu konudaki bakış açıları ve cezanın niteliğiyle ilgili yaklaşımları hakkında önemli ipuçları içerir. Konu çoğunlukla "kitâbü'r-ridde" gibi başlıklar altında ele alınırken Hanefî kaynaklarında -Allah hakları kapsamında değerlendirilse de- "kitâbü'l-hudûd" başlığı altında incelenmeyip devletler hukukuna dair "kitâbü's-siyer" içerisinde ele alı-

nır (meselâ bk. Serahsî, *el-Mebsût*, X, 98-134). Fakihlerin önemli bir kısmı tarafından cezanın teşrîf kılınmasındaki gaye dinin muhafazası şeklinde açıklanırken (Şâfiî, VI, 145; Şah Velîyyullah ed-Dihlevî, II, 165) irtidadden kadına ölüm cezası verilmeyeceği yönündeki görüşüyle çoğunluktan ayrılan Hanefî mezhebinin bu görüşünü şu şekilde temellendirdiği görülür: Cezalarda esas olan bunların âhiret hayatına bırakılması olmasıdır; zira cezanın bu dünyada verilmesi Allah'ın kullarını bu dünyada sınaması hikmetine aykırıdır. Şâriin bu hikmetten ayrılması ve bazı cezaların bu dünyada uygulanmasını istemesi kulların faydasını göz önünde bulundurmamasından kaynaklanmaktadır. İrtidadden cezadaki fayda ise mürtedin müslümanlara karşı savaşmasının önüne geçilmesiyle açıklanabilir (Serahsî, *el-Mebsût*, X, 111; İbnü'l-Hümâm, VI, 71-72).

Riddenin mahiyeti ve müeyyidesi konusunda modern dönemde ortaya atılan görüşleri iki noktada toplamak mümkündür: 1. Fikhî ölçülere göre ridde suç sayılmamalıdır. Bu görüşün gerekçeleri şöylece özetlenebilir: a) Düşünce ve inanç özgürlüğü üzerinde hassasiyetle durarak, "Dinde zorlama yoktur" esasını vazeden (el-Bakara 2/256) Kur'an-ı Kerim'den müslümanlarla savaşmayan ve yönetime itaat eden mürtedde ölüm cezası verilmeyeceği anlaşılmaktadır. "Onlar sizi bırakıp bir tarafa çekilirler de sizinle savaşmaz ve barış yapmak isterlerse Allah size onların aleyhine bir yola girme hakkı vermemiştir" mealindeki âyette (en-Nisâ 4/90) İslâmîyet'i bırakıp başka dine geçenlerin kastedildiği görüşü kabul edilirse bu âyetten de müslümanlarla savaşmayan mürtedlerin öldürülmeyeceği hükmü çıkarılabilir. Mürtedin öldürülmesini emreden hadisin bu hükmü neshettiği düşünülebilirse de Kur'an'ın sünnetle neshi tartışmalı olup İmam Şâfiî gibi birçok âlim bunu kabul etmemiştir (M. Reşîd Rızâ, IV, 1539-1540). b) Konuyla ilgili hadislerin önemli bir kısmı zayıftır. "Dinini değiştireni öldürün" hadisinin sahih olduğu genelde kabul edilmekle birlikte bunu İbn Abbas'tan rivayet eden İkrime'nin bazı hadis âlimleri tarafından cerhedilmesi, hadisin tevâtür derecesine ulaşmaması ve hadler konusunda haber-i vâhidin yeterli delil sayılmaması hadisin sıhhati hakkında şüphe uyandırmakta veya hükme dayanak kılınmasını zayıflatmaktadır (A. Rahman, s. 70; Mahmûd Şeltût, s. 281). Muâz b. Cebel'den nakledilen uygulamanın ise icthada dayalı olma ihtimali bulunmaktadır (A. Rahman, s. 78-



79). c) Ridde cezası hakkında delil gösterilen hadislerin bir kısmı irtidatla ilgili değildir. Müslümanın kanının ancak üç sebeple helâl olabileceğini belirten hadisin değişik rivayetlerindeki, irtidadı kamu düzenini bozma ve isyan vasfıyla ilişkilendiren dinini terkedip cemaatten ayrılma (yk.bk.), Allah'a ve resulüne karşı savaşçı İslâm'dan dönme (Nesâî, "Ta'hrîmü'd-dem", 11) ifadelerinin hadisin yorumunda belirleyici olması gerekir. Farklı rivayetler birlikte değerlendirildiğinde hadisin yalnızca İslâm'dan çıkmakla kalmayıp müslümanlara karşı savaşan kişilerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır (A. Rahman, s. 76-77; M. Selîm el-Avvâ, s. 157-159). d) Klasik doktrinde bazı durumların, "Dinini değiştireni öldürün" hadisinin umumi ifadesinin dışında olduğu, yani bu hadisin tahsis edildiği kabul edilmiştir. Meselâ İslâm'dan başka bir dini terkederek İslâm'a giren kişinin ittifakla bu hadisin kapsamı dışında olmasının yanında fakihlerin büyük çoğunluğuna göre İslâm dışındaki diğer dinler arasında din değiştirmeler ve Hanefîler'e göre kadının irtidat etmesi bu hadisin kapsamına girmez. Bu durum hadisin anlamının zannî olup farklı şekilde yorumlanabileceğini gösterir. Dolayısıyla hangi şartlar altında söylendiği bilinmeyen bu hadisin yukarıdaki hadislerle birlikte ele alındığında isyan veya eşkıyalık suçunu işleyenleri konu edindiği düşünülebilir. Bu yorum, "Allah ve resulüne karşı savaşan ve yeryüzünde düzeni bozanlar" ifadesini kullanarak eşkıyalık suç ve cezasını konu eden âyetlerin üslûbuyla da (el-Mâide 5/33-34) örtüşmektedir. e) Sahâbenin Hz. Ebû Bekir döneminde mürtedlerle savaşmasının içtihadı dayanan siyasî bir karar olması muhtemeldir. Nitekim onlar, irtidat eden Tay ve Esed kabilelerinin yanında irtidat etmediği halde devlete zekât vermemekte direnen Temîm ve Hevâzin kabileleriyle de savaşmış, yani kamu düzenini bozup devlete karşı isyan eden bütün grupları hedef almıştır (M. Reşîd Rızâ, IV, 1540). 2. Ridde bir ta'zîr suçudur. Bu görüşün delilleri önceki görüşün delilleriyle büyük ölçüde paralellik arz etmektedir. Ancak bu görüş sahiplerinin, "Dinini değiştireni öldürün" hadisiyle ilgili değerlendirmeleri farklıdır. Onlara göre hadis sahih olmakla birlikte buradaki emir vücûb değil ibâha anlamındadır. Resûl-i Ekrem'in bu cezaı uyguladığına dair bir bilginin bulunmaması ve onun döneminde irtidat ettiği bilinen bazı kişilerin cezalandırılmaması olması ibâha anlamını güçlendiren karinelere. Hz. Ömer ve Ömer b. Abdülazîz'e

atfedilen bazı farklı uygulamalar da bu yorumu desteklemekte ve ilk dönemde ridde cezası üzerinde icmâ bulunmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, temelde bir inanç sistemi olan İslâm'ın kendi müntesipleri tarafından bu inanca ters düşen söz ve davranışların sergilenmesini kınayarak mürtedin uhrevî cezaya çarptırılacağını bildirilmesi tabii olmakla birlikte bu hususu açıkça belirten Kur'an-ı Kerim'in irtidatın dünyadaki cezaı müeyyidesinden söz etmemesi, ilgili bazı hadislerin "irtidat edip cemaatten ayrılan" ve "Allah ve resulüne savaş açan" tarzında ifadeler taşıması, ilk döneme ait ridde cezası uygulamalarının kamu düzenini sağlama amacıyla izah edilebilir oluşu ve Hanefî mezhebinin irtidat eden kadına ölüm cezası verilmeyişinin gerekçesini kadının savaşmamasıyla açıklaması farklı yorumlara uygun bir zemin oluşturmaktadır. Klasik dönem fakihleri mevcut delillerden irtidat eden erkek hakkında ölüm cezasının öngörüldüğü sonucunu çıkarmış olsa da onların mürtedi dârülharp vatandaşı statüsünde görme eğilimi taşıması ve özellikle Hanefî mezhebinin irtidat cezasını ısrarlı bir şekilde savaş hukukunun esaslarıyla ilişkilendirmesi, bu konudaki doktrinin oluşmasında İslâm toplumunun içinde bulunduğu tarihî ve içtimai şartların yanı sıra dönemin uluslararası ilişkilerine hâkim olan statükonun önemli bir etkisi olduğunu düşündürmektedir.

#### BİBLİYOGRAFYA :

*Lisânü'l-'Arab*, "rdâ" md.; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. Muhibbüddin el-Hatîb), Kahire 1397, s. 195; Şâfiî, *el-Üm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), VI, 145, 154, 155; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1972, X, 165-166, 176; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1909/1989, VI, 585; VII, 598, 602; İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî, *el-İşrâf 'alâ mezâhibi ehli'l-İlm* (nşr. Muhammed Necîb Sirâceddin), Devha 1987, II, 239, 250-251, 256; Mâverîdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (nşr. Ahmed Mübârek el-Bağdâdî), Kahire-Küveyt 1409/1989, s. 74; İbn Hazm, *el-Muhalâ* (nşr. Abdülga'ffâr Süleyman el-Bündârî), Beyrut 1988, XII, 33-34, 112-113, 115-116; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1414/1994, VIII, 197; İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd* (nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî - M. Abdülkebir el-Bekrî), Mağrib 1387/1967, V, 306; VI, 313; Serahşî, *el-Mebsût*, X, 98-134; a.m.f., *Şerhu's-Siyerü'l-kebir* (nşr. Abdülazîz Ahmed), Kahire 1971-72, IV, 1938; V, 2016; Kâsânî, *Bedâ'î'*, VII, 134; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Beyrut 1986, II, 459; Muva'ffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Beyrut 1983, VII, 170-171; X, 77, 83, 87; İbn Dakikül'îd, *İhkâmü'l-ahkâm* (Emîr es-San'ânî, *el-'Udde hâşiye 'alâ ihkâmü'l-ahkâm* [nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî] içinde), Kahire 1410/1990, IV, 256; İbn

Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), XII, 270; Bedreddin el-Aynî, *Ümdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, XIX, 364; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, VI, 71-72, 82-83; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), IX, 80; Şah Velîyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhî'l-bâliga* (nşr. Seyyid Sâbîk), Kahire-Bağdad, ts. (Mektebetü'l- Müsennâ), II, 165; M. Reşîd Rızâ, *Fetâvî* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid - Yûsuf K. Hûrî), Beyrut 1390-92/1970-72, IV, 1539-1544; A. Rahman, *Punishment of Apostasy in Islam*, Lahore 1978, s. 70, 76-77, 78-79; M. Selîm el-Avvâ, *Fî usûli'n-nizâmî'l-cinâ'iyi'l-İslâmî*, Kahire 1983, s. 157-159; Mahmûd Şeltût, *el-İslâm 'akide ve şer'â*, Kahire 1990, s. 281; İsmâ Mennûn, "Hükümü'l-mürted fi ş-şer'atü'l-İslâmiyye", *ME*, XXVII/8 (1956), s. 884-892; Moshe Perlmann - Dov Noy, "Apostasy", *EJd.*, III, 201-215; F. J. Foakes-Jackson - Th. W. Juynboll, "Apostasy", *ERE*, I, 623-626; W. Heffening, "Murtadd", *El²* (İng.), VII, 635-636; M. Lecker, "al-Ridda", *El² Suppl.* (İng.), s. 692-695; "Ridde", *Mv.F*, XXII, 180-201; H. G. Kippenberg, "Apostasy", *Encyclopedia of Religion* (ed. L. Jones), New York 2005, I, 430-434; Ali Bardakoğlu, "İrtidat", *İslamda İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (ed. İbrahim Kâfi Dönmez), İstanbul 2006, II, 949-951.



İRFAN İNCE

**Ridde Olayları.** Resûl-i Ekrem'in Vedâ haccından dönüp Medine'de rahatsızlandığı günlerde bazı yalancı kimselerin peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmasıyla ridde olayları başlamış, vefatının ardından bir kısım bedvî kabilelerin namaz kılacaklarını, ancak zekâtı ödemeyeceklerini ilân etmesiyle genişleyip isyana dönüşmüştür. Resûl-i Ekrem, peygamber olduklarını iddia eden iki kişinin ortaya çıkacağını haber vermiştir: "Bir gün rüyamda iki kolumda altından iki bilezik gördüm ve bundan hoşlanmadım. Bu sırada bana rüyamda bileziklere doğru üfürmem vahyedildi, ben de üfledim; bunun üzerine uçup gittiler. Ben bu ikisini benden sonra çıkacak iki yalancı ile yorumladım. Bunlardan biri Ansî, diğeri Müseylime'dir" (Buhârî, "Meğâzî", 70, 71; Müslim, "Rü'yâ", 21). Esved el-Ansî, Hz. Peygamber'in rahatsızlığına fırsat bilip kendisine "Rahmânü'l-Yemen" sıfatını vererek peygamber olduğu iddiasıyla ortaya çıktı. Yemen'deki Ans ve Mezhic kabilelerinin desteğini sağladıktan sonra Necran bölgesinde etrafına topladığı 600-700 süvariden meydana gelen kuvvetleriyle San'a üzerine yürüdü. Kendisine karşı koyan Vali Şehr b. Bâzân'ı öldürüp önce buraya, daha sonra Yemen'in büyük kısmına hâkim oldu. Esved'i İslâmiyet'e davet etmek için Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi görevlendiren Resûlullah, olumsuz cevap alınca bölgedeki valilere ve ileri gelenlere mektuplar göndererek Esved'in ortadan kaldırılmasını emretti. Ebnâ'dan Firûz ed-Deylemî ile Esved'in taraftarlarından ba-